

Benny Andersson

Var Stalin nödvändig?

I *Clarté* 2/08 diskuterade Benny Andersson 1930-talets Sovjet – en ekonomisk succé med starkt politiskt förtryck. Hade framgången varit möjlig utan tvångskollektiviseringen i jordbruket och den repressiva statsapparaten? Ja, säger Andersson i sin nya artikel, som bygger på ekonomhistorikern Robert Allens forskning.

Enligt vissa forskare hade Tsarryssland i slutet av 1800-talet inlett en period av snabb ekonomisk tillväxt och skulle troligen ha fortsatt denna utveckling och närmat sig de mest avancerade industriländerna. Men så inträffade oktoberrevolutionen. En period av kaos, som följdes av en relativt medioker utveckling, kom att bli landets öde under 1900-talet. Det vill säga, kapitalismen hade kunnat utveckla Ryssland. Socialismen sänkte det.

I sin omvärdering av Stalinepokens industriella revolution bemöter Oxfordprofessorn i ekonomisk historia, Robert C. Allen, båda dessa påståenden.¹ Visserligen ökade Rysslands BNP per capita lika snabbt som i Nordamerika och Västeuropa under decennierna kring sekelskiftet 1900, men detta berodde till största delen på ökad produktion och produktivitet inom jordbruket. Orsaken var höga världsmarknadspriser på vete och järnvägarnas utbyggnad som plötsligt gjorde det möjligt för ryska bönder att producera för export. Spridnings-effekterna till ekonomins övriga delar var emellertid små, ty den ojämlika fördelningen av inkomster förändrades inte. När den internationella veteboomen tog slut 1913 fanns det ingenting som kunde ersätta den som motor för fortsatt ekonomisk utveckling.

Eftersom Rysslands kapitalistiska utveckling bröts av världskrig och revolution, tvingas vi här nöja oss med antaganden. Men utvecklingen i Indien, Argentina, Australien och Canada ger oss en stark indikation på vad som med största sannolikhet även hade blivit Rysslands fortsatta öde. Dessa veteproducerande länder, som också hade blomstrat under boomen, uppvisade ingen hållbar tillväxt av BNP per capita mellan 1913 och 1940, när andra världskriget fick tillväxten att åter börja öka.

Allen skriver:

”Att hanka sig fram genom det tjugonde århundradet med höga tullar och låg tillväxt var det mesta troliga scenariot för Ryssland. Parallellen med Latinamerika är tvingande. Råvaruprisernas kollaps efter det första världskriget ströp tillväxten i större delen av kontinenten. Försök att industrialisera genom höga tullar och importsubstitution skapade stora städer men endast låg tillväxt. Med andra källor till tillväxt uttömda, var detta ett kapitalistiskt Rysslands bästa chans. Argentina – kanske t.o.m. Indien – var en mer sannolik modell för Rysslands framtid än Frankrike eller Tyskland.” (s. 31)

När det gäller det andra påståendet – att Sovjetunionens tillväxt under 1900-talet var medelmåttig – beror den på att man jämför med Nordamerika och Västeuropa. Också för bolsjevikerna själva var det den naturliga jämförelsen. Ryssland skulle ju införa socialismen och ”komma i kapp och gå förbi”. Men Allen visar att den rimliga jämförelsen är andra länder i tredje världen. Om man ser till statistiken över BNP per invånare och till kännetecknen på samhällslig modernisering som läskunnighet och familjestorlek, så hade Nordamerika och Västeuropa redan i början av 1800-talet en särställning som resten av världen med ett par undantag när aldrig lyckades hämta in. Enligt alla måttstockar var Tsarryssland ett land i den tredje världen, som även i den jämförelsen var lågt utvecklat. BNP per invånare förblev

---

¹ Robert C. Allen: *Farm to Factory. A Reinterpretation of the Soviet Industrial Revolution*. (Princeton University Press 2003).

jämförelsevis låg, familjestrukturen var orientalisk, inte europeisk och andelen läskunniga var strax före det första världskriget endast 38 procent.

I alla dessa avseenden genomgick landet en remarkabel utveckling under Sovjetunionens fem första decennier. Bland länderna utanför Nordamerika och Västeuropa är det bara Japan och ”tigrarna” i Sydostasien som har uppvisat en snabbare tillväxt under 1900-talet. Men till skillnad från Sovjetunionen under 1930-talet, kunde dessa länder utnyttja en expanderande världshandel och sextiotalets gröna revolution inom jordbruket som hävstångar.

Detta är orsaken till att Sovjetunionen länge sågs som en förebild av länderna i den tredje världen. Dess dragningskraft var störst under de första årtiondena efter andra världskriget och började avta under stagnationsperioden på 1970-talet för att upphöra helt och vändas i sin motsats efter sammanbrottet 1989. Hos den breda allmänheten är den sovjetiska modellens forna strålgång glömd. Ekonomerna verkar nu för tiden se modellen som en historisk återvändsgränd och en viktig orsak till att Egypten, Indien och andra länder i den tredje världen länge hämmades av en haltande ekonomisk utveckling.

Men frågan är om det är den ekonomiska modellen det är fel på, eller om dess sociala förutsättningar saknades i de sistnämnda länderna. I min artikel om Sovjetunionens sociala och politiska utveckling under 1930-talet (”Var Stalin kommunist?” *Clarté* 2/08²) hävdade jag att periodens ekonomiska framgångar som nödvändig förutsättning hade en social revolution och den frigörelse av folklig skaparkraft som följer av en sådan. Denna förutsättning fanns inte i de länder i tredje världen som sökte kopiera hela eller delar av Stalintidens ekonomiska politik. Undantaget från denna invändning är Stalins jordbrukspolitik, som nästan alltid har haft negativa konsekvenser där den har tjänat som förebild. Men till skillnad från industripolitiken gäller det också för modellandet självt.

Grunden för Sovjetunionens ekonomiska och sociala utveckling ligger under de första femårsplanerna. Under knappa tio år stampade landet fram niotusen nya industrier ur leran, var och en med tusentals eller tiotusentals anställda. Under samma tidsperiod tredubblades industriproduktionen och stadsbefolkningen fördubblades. Den genomsnittliga tillväxten var 5,3 procent per år, vilket är imponerande även jämfört med vår tids asiatiska mirakler. När kriget avbröt utvecklingen bevisade man sin nyvunna styrka genom att besegra en av dåtidens mest utvecklade industristater. För att förstå denna kraftutveckling – det vill säga, hitta dess orsaker, begripa dess arkitektur och förstå dess effekter – måste vi gå tillbaka till 1920-talet.

Under den statskapitalistiska marknadsekonomi (NEP) som rådde under större delen av detta årtionde återhämtade sig den sovjetiska ekonomin. Problemet var att NEP inte verkade kunna lösa problemet med landets industrialisering och att detta problem blev allt mer brännande i takt med att krigsmolnen tätnade i Europa. Dessutom blev möjligheterna att basera en industrialisering på vinster från råvaruexport allt mindre när kristendenserna och protektionismen ökade i den kapitalistiska omvärlden. Under den första femårsplanen (1928-1933) hoppades man fortfarande delvis på handeln. Men när priserna på världsmarknaden kollapsade i början av 1930-talet stod det klart att denna väg inte var framkomlig. Alternativet som återstod var att helt och hållet lita till inhemsk kapitalackumulation. Tjugotalets sovjetiska teoretiker hade således inget principiellt emot handel med imperialistiska stater. Stalinismens extrema förlitan på inhemsk kapitalackumulation var något man tvingades till av en fientlig omvärld. Denna påtvingade isolering gör att de ovannämnda siffrorna framstår som en ännu större prestation.

1928 publicerade ekonomen G. A. Feldman en matematisk modell över kapitalackumulationen, där han kom till den överraskande slutsatsen att en snabb utbyggnad av den tunga industrin inte – som man tidigare hade antagit – skulle minska konsumtionen, utan tvärtom

---

² Se [Var Stalin kommunist?](#)

öka den efter en bara några år. Den omedelbara orsaken är enkel: en utbyggd produktionsvaruindustri skulle också möjliggöra en expanderande konsumtionsvaruindustri. Feldmans modell visade också att kapitalackumuleringen helt och hållet kan bygga på inhemska källor och att dess hastighet bestäms av hur stor andel av den samlade produktionen av produktionsmedel som återinvesteras i den sektor av ekonomin som producerar produktionsmedel. Det vill säga, maximal satsning på den tunga industrin verkade kunna leda både till ett maximalt utvecklings- och industrialiseringstempo och till ökad levnadsstandard.

Det var Feldmans analys som låg till grund för Sovjetunionens industriella revolution, även om exempelvis Preobrazjenskij länge hade förordat en maximal satsning på den tunga industrin. Den sistnämnde anvisade också en metod för att åstadkomma det nödvändiga startkapitalet. Genom att höja priset på industriella konsumtionsvaror och sänka det pris man betalade för böndernas råvaror kunde staten lägga beslag på jordbrukets överskott. Men också för Preobrazjenskij var det viktigaste motivet för denna utvecklingsstrategi att den skulle möjliggöra en snabb förbättring av levnadsstandarden. Bucharin och andra invände att priset för den föreslagna politiken skulle bli att bönderna tog avstånd från systemet. I stället borde man välja en långsammare utvecklingsstrategi som baserade sig på jordbrukets och konsumtionsvaruindustrins utveckling. Diskussionen om dessa frågor var intensiv under den andra hälften av 1920-talet.

Trots att de nämnda teoretikerna var viktiga insikter på spåren skulle det dröja till 1953 innan Ragnar Nurske lyckades klarlägga de sociala och ekonomiska mekanismerna bakom Feldmans matematiska samband, genom att införliva arbete som en variabel i modellen.³ Nurskes viktigaste insikt är att jordbruket i tredje världens länder föder ett stort antal arbetsföra människor som inte behövs där, men som skulle kunna användas för att bygga upp landet. 1920-talets sovjetiska debattörer var medvetna om dessa människors existens, men såg dem främst som ett försörjningsproblem. Nurske var den förste som insåg att de utgör en möjlig tillgång. Enligt Nurske åstadkommer de produktiva arbetarna i jordbruket ett slags sparande, som emellertid förlösas eftersom överskottsarbetarna inget producerar.

”...om de produktiva bönderna skickade sina onyttiga släktingar för att arbeta på konstruktionsprojekt och om de fortsatte att föda dem där skulle detta sparande komma till nytta.” (Allen, 60-61).

Det vill säga, ett sätt att åstadkomma snabb tillväxt i så kallade utvecklingsländer är att sätta jordbrukets överskottsarbetskraft i arbete med att bygga vägar, fabriker och andra liknande projekt. Då kan också kapitalbildningen accelerera utan att den totala konsumtionen behöver minska. Enligt Allen är det Nurskes vidareutveckling av Feldmans idéer som förklarar varför Sovjetunionens industriella revolution ledde till en så extremt snabb ekonomisk utveckling under 1930-talet.

Det politiska problemet är förstås hur bönder, som redan lever på eller nära existensminimum, ska förmås att avstå sitt knappa överskott till människor som flyttat från deras hushåll och byar till avlägsna städer. Detta är Preobrazjenskij och Bucharins problem som det ter sig utifrån Nurskes analys. Stalin, som först förespråkade Bucharins linje, anslöt sig 1927 till hans meningsmotståndare. Den första femårsplanen kom därför att förverkliga Preobrazjenskij's lösningsförslag, fast med hjälp av kollektiviseringen och andra politiska tvångsmedel som denne aldrig hade förespråkade. Kollektiviseringen, tvångsrekvisitionerna och de statligt reglerade priserna, som bestämde utbytesförhållandet mellan jordbruk och industri, löste problemet att förse städernas och industrins arbetare med mat. Men det politiska priset blev högt.

³ Ragnar Nurske: *Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries*. (Oxford University Press, 1961).

Fanns det alternativ som hade kunnat åstadkomma ett någorlunda likvärdigt ekonomiskt resultat, men där det politiska pris som kollektiviseringen och terrorn innebar hade kunnat undvikas? För att besvara denna kontrafaktiska fråga måste man först finna svaret på två empiriska frågor. Hade jordbruket med relativt enkla medel kunnat öka produktionen? Och hur stor var böndernas benägenhet att sälja sitt (eventuella) överskott i utbyte mot industrins konsumtionsvaror? Bucharin och hans anhängare antog att svaren på båda dessa frågor var positiva (dvs. ja och stor). Stalin och hans anhängare antog att de var negativa (dvs. nej och liten).

Genom att jämföra med klimatmässigt likvärdiga områden i Nordamerika och Kanada drar Allen slutsatsen att svaret på fråga ett är nej. Dessa områden producerade ungefär lika mycket per acre som jordbruket i Sovjetunionen och upplevde ingen väsentlig ökning av produktionen innan konstgödseln skapade den första gröna revolutionen i början av femtiotalet. Däremot använde man mycket färre mantimmar än sin sovjetiska motsvarighet. Sovjetunionens industriella revolution och Stalins jordbruksreformer ändrade på detta förhållande. Det sovjetiska jordbruket mekaniserades och dess övertaliga arbetskraft strömmade till byggen och industri.

Detta resultat hade emellertid också kunnat nås på två andra vis: genom att låta den kapitalistiska utvecklingen mot konkurrenskraftiga storjordbruk fortsätta, eller genom att uppmuntra bildandet av kollektiva ägandeformer stora nog att klara kostnaderna för maskiner och traktorer. Som Allen anmärker borde det sista alternativet ha legat närmast till hands för en ”upplyst socialist”, särskilt som ägandeförhållandena i jordbruket redan uppvisade starka kollektiva inslag. Stalin valde, som vi vet, en annan väg. En av orsakerna till detta var hans övertygelse att böndernas benägenhet att sälja sitt överskott i utbyte mot industrivaror var nära nog obefintlig. Stalin delade den traditionella bolsjevikiska analysen att jordbrukens storlek bestämde deras produktion av ett överskott för försäljning. Enligt denna analys var det bara skapandet av kapitalistiska storjordbruk – vilket var uteslutet av politiska skäl – som inom marknadsekonomin kunde förse den växande industriarbetarklassen med mat.

Allen bestrider detta. Genom att detaljstudera böndernas beteende mellan åren 1913 och 1928 kan han konstruera en modell som visar att deras benägenhet att sälja sina produkter var relativt stor, givet att villkoren var de rätta. 10 procents ökning av priset på jordbrukets produkter resulterade i 7 procents ökning av böndernas utbud på marknaden. Allens modell förutsäger de stora och oväntade ändringar i utbudet som de facto inträffade och är således empiriskt bestyrkt.

Den förklarar också den långsiktiga nedgång i utbudet under 1920-talet som fick Stalin m.fl. att fatta beslutet om kollektivisering. Enligt modellen berodde böndernas utbud inte på jordbrukens storlek utan på tre andra faktorer. Jordbrukets produktionsökning mellan 1913 och 1928 ökade benägenheten att sälja. Denna tendens motverkades emellertid av att beskattningen av bönderna minskade (ju lägre skatten var, desto mindre var behovet av kontanter) och att industrivaror blev dyrare i förhållande till det pris bönderna fick för sina varor. Staten försökte visserligen förhindra den sistnämnda företeelsen genom att hålla nere grosshandelspriserna på industrivaror. Men eftersom den statliga industrin fortfarande styrdes av marknaden, detaljhandeln fortfarande var privat och efterfrågan på industrins varor bara växte, ledde dessa regleringsförsök till brist på industrivaror, och/eller till att vinsterna från de snabbt ökande priserna på dem föll i privata händer.

”Modellen indikerar att ryska bönder var villiga att öka försäljningen väsentligt som svar på moderata prisökningar. Denna upptäckt reser möjligheten att ryska bönder frivilligt skulle ha försett de ryska städerna med tillräckligt mycket mat och råvaror för att möjliggöra en snabb industrialisering.” (Allen, 86).

För att få reda på om detta hade varit möjligt måste man bestämma hur mycket en snabb industrialisering hade drivit upp efterfrågan på mat, vilka prisökningar det hade givit upphov till, hur mycket mat som då hade sålts och hur mycket dessa prisökningar hade begränsat inflyttningen till städerna, industrins möjligheter att nyinvestera och andra företeelser som en snabb utveckling förutsatte. Detta förutsätter att (del)modellen över jordbrukssektorn inkluderas i en modell av hela den sovjetiska ekonomin.

En sådan övergripande modell förutsätter emellertid att ytterligare ett antal empiriska frågor besvaras. De viktigaste handlar om befolkningens, konsumtionens och levnadsstandardens utveckling. Genom ett gediget empiriskt fotarbete lyckas Allen bringa reda i den härva av problem som utvärderingar av den tillgängliga statistiken har gått vilse i och kan därför ge oss trovärdiga mått på dessa företeelser. Dessutom kan han ge oss svar på ett antal politiskt brännbara frågor. Som till exempel varför Sovjetunionen inte drabbades av den för tredje världen länder under 1900-talet typiska befolkningsexplosionen. Enligt en vanlig föreställning var det för att Stalins politik (svälten i Ukraina i början av 30-talet och massavrättningarna något senare) och kriget fick dödstalen att stiga. Allen visar att kriget och i någon mån svälten spelade en viss roll. Massavrättningarna däremot drabbade ett för litet antal för att ha demografisk betydelse. Den absolut viktigaste orsaken var emellertid de snabbt sjunkande födelse-talen, som han härleder till kvinnornas ökande utbildningsnivå och den därav följande förbättringen av deras samhällsliga ställning. Detta var en följd av de djupgående sociala förändringar som revolutionen hade utlöst, inte av Stalins politik (som tvärtom uppmuntrade maximal befolkningsökning). Fenomenet utgör därför ännu ett exempel som bestyrker två av slutsatserna i min förra artikel: att statens och politiken makt är begränsad och att Stalins Sovjetsamhälle var en motsägelsefull hybrid som både kännetecknades av progressiva sociala förändringar och av ett allt mer reaktionärt och repressivt politiskt system.

Frågan om konsumtionens och levnadsstandardens utveckling är – om möjligt – ännu mer omstridd. Den totalitaristiska skola som hävdar att Stalin och hans närmaste avsiktligt industrialiserade på folkets bekostnad, bygger på att man anser det bevisat att den totala konsumtionen minskade under trettio-talet. Allen visar att den – efter en tillfällig minskning beroende på kollektiviseringens följder i början av 30-talet – tvärtom ökade i enlighet med Feldmans förutsägelser under resten av årtiondet. Städernas invånare fick det märkbart bättre, medan levnadsstandarderna på landsbygden däremot stod mer eller mindre stilla. Detta förklarar kanske till en del det masstöd stalinismen föreföll att ha under 1930-talet.

De tre grundläggande institutionerna i Sovjetunionen industriella revolution var femårsplanerna (inklusive den maximala satsningen på tung industri), de mjuka budgetramarna och det kollektiviserade jordbruket. Planmålen, som hela tiden ökades på, ersatte profiten som viktigaste drivkraft för företagen. De mjuka budgetramarna, som tillät företagen att gå med underskott, gjorde det möjligt att investera och nyanställa utan hänsyn till kortsiktiga profitkrav. Kollektiviseringen löste problemet med städernas försörjning och gjorde det dessutom möjligt att införa ny teknik. Därmed kunde jordbrukets övertaliga arbetskraft frigöras för industrins behov. Allens övergripande modell över Sovjetekonomin under 1930-talet baserar sig på en analys av denna institutionella struktur och dess dynamik.

Faktisk och simulerad BNP i Sovjet 1928 & 1939 (miljarder rubler)

	Kollektivisering mjuk	NEP mjuk	Kapitalistisk syssels. hård
1928 faktisk	200.9	200.9	200.9
1939 simulerad $e=0.07$	270.1	284.8	240.6
1939 simulerad $e=0.12$	293.5	303.6	252.8
1939 simulerad $e=0.17$	321.6	324.0	268.6
1939 simulerad $e=0.23$	364.6	348.3	290.3
1939 faktisk	344.9	344.9	344.9

Anmärkning: e =andel av investeringarna som går till produktionsmedelsindustrin. 1937 års penningvärde. Anledningen till att faktisk BNP för 1939 avviker från grundmodellens är rustningarna, som intensifierades mot slutet av årtiondet. Modellerna bortser från detta avbräck i den ekonomiska utvecklingen.

Modellen gör det möjligt att besvara frågan om de viktigaste orsakerna till de ekonomiska framstegen. Den möjliggör också ett svar på de beslätade frågorna hur utfallet skulle ha blivit av en utveckling där jordbruket inte hade kollektiviserats, respektive av en fortsatt (stats)kapitalistisk utveckling. Svaren på dessa frågor bygger på simuleringar av den troliga utvecklingen i s.k. kontrafaktiska situationer – ”vad skulle ha hänt om man hade/inte hade.?”. Sådana frågeställningar är extremt svårbemästrade, men Allens simuleringar är möjliga att helt eller till stora delar pröva mot den faktiska utvecklingen och vinner därför i trovärdighet i den mån de bekräftas av den. Hans modell är dessutom så precis att den möjliggör kvantifierade uppskattningar av den roll olika faktorer spelade i utvecklingen av sovjetekonomin under 1930-talet.

Simuleringarna baserar sig på tre varianter av samma grundmodell. Den första och grundläggande beskriver den faktiska utvecklingen i Sovjetekonomin under 1930-talet. Den andra simulerar den troliga utvecklingen om femårsplanerna hade genomförts i en ekonomi med bevarade marknadsrelationer inom jordbrukssektorn. Den tredje modellen, slutligen, simulerar den troliga utvecklingen om man därtill hade behållit en kapitalistisk arbetsmarknad. I det fallet hade man inte infört de mjuka budgetramarna, utan företagets anställningspolitik hade fortsatt att styras av vinstmaximeringskriterier. Den första modellen förutsäger den faktiska utvecklingen under 1930-talet och är således väl bekräftad av fakta. Den andra bekräftas empiriskt av att delmodellen över en jordbrukssektor med bevarad marknadsekonomi verifieras av utvecklingen under NEP. Den tredje modellen använder sig av en väl bekräftad standardmodell över arbetsmarknaden i kapitalistiska utvecklingsekonomier.

Utfallet av dessa simuleringar visar att den planmässiga satsningen på tung industri och de mjuka budgetramarna var avgörande för den snabba utvecklingen. År 1928 var den andel av de totala investeringarna som återinvesterades i produktionsvaruindustrin – i fortsättningen benämnd e – sju procent ($e = 0,07$). Under den första femårsplanen, 1929 -1934, steg denna andel till 23 procent ($e = 0,23$). Det som är gemensamt för alla tre modellerna är att en hög investeringstakt i den tunga industrin alltid resulterar i högre tillväxttakt. Tvärtemot vad som vanligen antas vara fallet leder en sådan investeringsstrategi också till en bättre utveckling av konsumtionen. I både grundmodellen och i verkligheten leder (ledde) visserligen kollektiviseringen till sjunkande konsumtion under ett initialskede. Men i båda fallen återhämtade sig konsumtionen snabbt.

Allen sammanfattar utfallet i form av ett tankeexperiment. Det utgår från den modell som mest avviker från verkligheten, nämligen den (fortsatt) statskapitalistiska, med en kapitalistisk (profitstyrd) arbetsmarknad. Först antar han en investeringsstrategi som endast vidmakthåller 1920-talets konsumtionsinriktade produktionsapparat. Det vill säga, att e hade legat kvar på sju procent ($e = 0,07$). En sådan ekonomi skulle ha resulterat i att BNP totalt ökade från 200,9 år 1928 till 240,6 år 1939, men inte ökade alls per capita. En mycket blygsam ökning. Därefter varierar han modellen genom att maximera nyinvesteringarna i den tunga industrin, dvs. genom att låta e stiga till 23 procent (0,23). Då skulle BNP år 1939 ha ökat till 290,3 dvs. med ytterligare 21 procent. En planmässig maximal satsning på den tunga industrin hade således lönat sig även om ekonomin hade fortsatt att vara (stats)kapitalistisk.

Nästa steg är att ersätta den profitstyrda arbetsmarknaden och dess hårda budgetramar för företagen med mjuka budgetramar. Modellen liknar därmed grundmodellen över den verkliga planekonomin, utom på en punkt. Jordbrukssektorn antas fortfarande vara privatägd och

marknadsstyrd. Då hade BNP ökat till 348,3 år 1939, vilket motsvarar ett hopp på ytterligare 20 procent. I den statskapitalistiska modellen (ovan) skulle arbetslösheten hos den arbetskraft som inte är bunden till jordbruket ha uppgått till mer än en fjärdedel. I den här modellen elimineras det slaget av arbetslöshet nästan helt. Detta är den absolut viktigaste orsaken till dess betydligt högre tillväxttakt. Till skillnad från vad som är fallet i typiska tredje världsländer var arbetslösheten och den informella sektor som brukar åtfölja den obetydliga i Sovjetunionen under 1930-talet. Allen drar två slutsatser av dessa två modeller. För det första att förlitan på utrikeshandel inte var nödvändig för att åstadkomma snabb tillväxt och industrialisera landet. Den autarkiska modell man tvingades tillämpa fungerade. För det andra, att centralplanering och mjuka budgetramar var ett ytterst effektivt sätt att mobilisera arbetskraft som annars skulle ha varit arbetslös.

I den sista modellen slutligen kollektiviseras jordbruket och det fria utbytet av jordbrukets produkter mot industrivaror ersätts av obligatoriska leveranser till staten och reglerade priser. Detta är den modell som beskriver den faktiska strukturen hos sovjetekonomin och som simulerar dess faktiska utveckling under 1930-talet. I den modellen skulle BNP år 1939 ha ökat ytterligare till 364,6, dvs. med ytterligare 5 procent. Allen kommenterar:

”Medan utvecklandet av socialismen främjade den ekonomiska tillväxten i Sovjetunionen på 1930-talet, tillförde Stalinismens barbariska politik mycket lite... I synnerhet resulterade kollektiviseringen – kanhända den arketypiska stalinistiska politiken och den som resulterade i störst antal onödiga döda – bara i ett blygsamt tillskott till tillväxten. En modifiering av NEP-systemet så att det inkluderade central planering, hög sysselsättning och expansionen av den tunga industrin var ett program för ökad kapitalbildning, produktion och levnadsstandard per capita. Tillägget av kollektiviseringen till detta recept bidrog lite till tillväxten och korruperade socialismen.” (s. 171).

Stalinismens ekonomiska framgångssaga under 1930-talet förbyttes senare i stagnation. Analysen av orsakerna till detta ligger utanför denna artikel (de berörs däremot i den tredje delen av Allens bok). Här vill jag bara understryka att de institutioner som befrämjade den industriella utvecklingen under 1930-talet, när den strukturella arbetslösheten inom jordbruket var stor, inte nödvändigtvis fyllde samma positiva funktion senare, när det rådde full sysselsättning. Den vanliga kritiken mot det sovjetiska systemets mjuka budgetramar för att leda till överbemanning och ineffektivitet, och för att låsa in arbetskraft i etablerade industrier och därmed förhindra uppkomsten av nya, kan mycket väl vara riktig för 1980-tales sovjetiska ekonomi. Men den är det definitivt inte för 1930-talets.